

HUQUQIY REALLIKNING FALSAFIY MOHIYATI VA UNING AXLOQIY QADRIYATLAR BILAN UYG'UNLIGI

Isayev Bekzod Baxtiyarovich

IIV Akademiyasi Ta'lim sifatini nazorat va monitoring qilish markazi

katta o'qituvchi-metodisti

ORCID: 0009-0002-5422-7465

Elektron pochta: beczod.taurus@gmail.com

Telefon: +998935781568

Annotatsiya. Ushbu maqolada huquqiy reallikning axloqiy jihatlari, ularning huquqiy ong va qonun ustuvorligini ta'minlashdagi o'rni falsafiy-huquqiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Axloq va huquq o'rtasidagi dialektik aloqaning mohiyati ochib beriladi, shuningdek, O'zbekiston sharoitida huquqiy reallikni axloqiy tamoyillar asosida anglashning dolzarbligi yoritiladi. Maqolada huquqiy tizimning adolat va inson qadr-qimmatiga tayanishi huquqiy ongni shakllantirishda muhim omil ekanligi ilmiy asosda izohlanadi.

Kalit so'zlar: huquqiy reallik, axloq, huquqiy ong, qonun ustuvorligi, adolat, huquq falsafasi, ma'naviyat, huquqiy madaniyat.

Kirish. Huquq falsafasi doirasida "huquqiy reallik" tushunchasi jamiyatdagi huquqiy tizimlarning nafaqat tashqi ko'rinishi, balki ularning ichki mohiyatini ifodalovchi murakkab ijtimoiy hodisa sifatida qaraladi. Huquqiy reallikni faqat yuridik hujjatlar yoki qonun normalari doirasida talqin etish to'liq tasavvur bermaydi. U, avvalo, inson ongida shakllanadigan va axloqiy me'yorlar orqali baholanadigan ijtimoiy voqelikdir. Shu bois huquqiy reallik axloqiy tafakkur bilan chambarchas bog'liq bo'lib, qonun ustuvorligini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Huquq va axloqning o'zaro aloqasi qadimdan insoniyat tafakkurining markazida bo'lgan. Aristotel, Beruniy, Navoiy kabi mutafakkirlar axloqni jamiyat

hayotining ma'naviy asoslari deb, huquqni esa bu asoslarni amaliyotga tatbiq etuvchi mexanizm sifatida talqin etganlar. S.S. Alekseev fikricha, *“huquq inson ongida shakllangan axloqiy tafakkurning normativ ko‘rinishidir, u adolatga intilish orqali legitimlikni ta’minlaydi”* [Алексеев, 1999].

Huquqiy reallikning axloqiy mohiyatini anglashda insonning huquqiy va axloqiy ongi o‘zaro ta’sir qiladi. Huquqiy ong — bu insonning mavjud qonunlarga nisbatan intellektual va axloqiy munosabatidir. Shunday qilib, huquqni anglash jarayonida axloqiy ong qonunning ma’nosini to‘g‘ri talqin etish uchun ichki mezon vazifasini bajaradi.

Huquqiy tizimda qonun ustuvorligini ta’minlash uchun, avvalo, axloqiy asos zarur. Qonunlar faqat majburiy me’yorlar emas, balki insoniyatning tarixiy-axloqiy tajribasining natijasidir. H. Odilqoriev ta’kidlaganidek, *“huquqiy ong – bu huquqni anglashdir; u insonning qonunga, axloqiy qadriyatlarga nisbatan ichki munosabatini ifodalaydi”* [Одилқориев, 2004].

Axloqiy jihatdan qabul qilingan huquq – bu fuqarolik irodasining ifodasidir. Qonunning axloqiy legitimligi fuqarolarning unga bo‘lgan ishonchini kuchaytiradi, natijada qonunlar nafaqat majburlov, balki ichki ishonch bilan amalga oshiriladi.

O‘zbekiston huquqiy tizimi so‘nggi yillarda inson huquqlari, adolat va ijtimoiy mas’uliyat tamoyillariga asoslangan islohotlar yo‘lidan bormoqda. O‘zbekiston Konstitutsiyasida inson huquq va erkinliklarini himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida belgilangan.

Huquqiy reallikni anglashda axloqiy qadriyatlarning o‘rni ayniqsa yoshlar orasida muhimdir. Huquqiy madaniyatni yuksaltirish, korrupsiya va huquqiy nigilizmga qarshi kurashishda axloqiy tarbiya asosiy vosita sifatida qaralmoqda. Axloqiy jihatdan yetuk shaxs qonunlarga amal qilishni ichki burch deb biladi, bu esa qonun ustuvorligini mustahkamlaydi.

Huquqiy tizimda qonunlarning axloqiy asoslanishi jamiyatda adolat va ishonch muhitini yaratadi. A.X. Saidov ta’kidlaganidek, *“huquqni qadriyat*

sifatida anglash – uning ijtimoiy legitimligining eng muhim shartidir” [Саидов, 2003].

Axloqiy tamoyillarga asoslanmagan qonunlar formal ijro etilishi mumkin, ammo ular ijtimoiy adolatni ta'minlay olmaydi. Shuning uchun qonunlar ishlab chiqishda axloqiy me'yorlar, xalq qadriyatlari va inson qadr-qimmatini e'tiborga olish zarur.

Bugungi globallashuv davrida axloq va huquqning uyg'unligi ijtimoiy barqarorlikni saqlash uchun zarur. Shaxsning huquqiy ongi uning axloqiy madaniyatiga tayanadi. Axloqsiz huquq – bu texnik vosita, axloqiy asosga ega huquq esa qadriyatdir.

Shu bois, O'zbekistonda huquqiy ong va axloqiy ongni uyg'un rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi zarur. Bunda ta'lim, OAV va jamoatchilik nazorati muhim rol o'ynaydi.

Xulosa. Huquqiy reallikni anglashning axloqiy jihatlari jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlashning poydevorini tashkil etadi. Axloq qonunlarni insonparvar, adolatli va ijtimoiy ahamiyatli qiladi. O'zbekiston sharoitida huquqiy islohotlar axloqiy qadriyatlarga tayanar ekan, ular nafaqat davlat boshqaruvini, balki fuqarolarning huquqiy madaniyatini ham yuksaltiradi. Axloqqa tayanmagan qonun – kuchga ega bo'lmasligi mumkin, axloqqa asoslangan huquq esa jamiyat ishonchini qozonadi. Shu bois huquqiy reallikni axloqiy kontekstdan kelib chiqib anglash zamonaviy huquq falsafasining eng dolzarb masalalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Алексеев С.С. *Философия права*. – М.: Норма, 1999.
2. Одилқориев Х., Гойибназаров Ш. *Сиёсий маданият: назарий-қийёсий тадқиқот*. – Т.: ЎзРИИВ Академияси, 2004.
3. Саидов А.Х. *Теория государства и права*. – Т.: Ўқитувчи, 2003.
4. Маматюсупов Б.У. *Ҳуқуқий маданият эндоген хусусиятларининг шахс ижтимоий фаоллигига таъсири*. – PhD дисс. автореф. – Т.: ЎЗМУ, 2018.
5. Арасту. *Ахлоқи кабир. Риторика*. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2011.

6. Абдулла Шер. *Ахлоқиунослик*. – Т.: 2007.
7. Очилдиев А. *Маданият фалсафаси*. – Тошкент: Мухаррир нашриёти, 2010.
8. Асамаддинов Э. *Ахлоқий маданият ва унинг ривожланиш хусусиятлари*. – Тошкент: ТДШУ, 1999.
9. Қобилов Ш. *Глобаллашув ва хавфсизлик*. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси, 2006.
10. Абу Райҳон Беруний. *Жавоҳирот китоби*. – Т.: Мерос, 1991.